DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-667-9-25

МУЗЕЙНІ КОЛЕКЦІЇ ВИШИТИХ ВИРОБІВ ХАРКІВЩИНИ ЯК РЕЧОВІ ДЖЕРЕЛА: ЦИФРОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ В УМОВАХ ВІЙНИ

Олянич В. В.
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії, археології та гуманітарних наук,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
м. Харків, Україна

Повномасштабна російсько-українська війна загострила проблему збереження та наукового опрацювання музейних колекцій Харківщини. Обстріли, евакуація фондів і обмеження фізичного доступу до експозицій змінюють способи роботи з речовими джерелами. За цих обставин цифровізація дає змогу зафіксувати стан предмета, зберегти відомості про його походження та забезпечити контрольований доступ для науковців і здобувачів освіти. Цифрові технології розглядаються як засіб збереження і популяризації спадщини під час воєнних дій [2, с. 90–94], а цифрові колекції – як умова безперервності її наукового та освітнього використання [5, с. 22–29]. Мета роботи – визначити можливості цифрового дослідження музейних колекцій вишитих виробів Харківщини та їх інтеграції в освітнє середовище.

Оцифрування предмета не тотожне цифровій трансформації музею. Якісне зображення або 3D-модель набуває джерелознавчої цінності лише разом із метаданими про датування, місце виготовлення, матеріал, техніку, музейне походження й історію побутування. Тому цифрове дослідження має поєднувати візуальну фіксацію, науковий опис, перевірку відомостей і збереження зв’язку з інвентарним записом. Такий підхід перетворює електронний ресурс із набору ілюстрацій на дослідницьке середовище. Цифрова трансформація музеїв водночас сприяє формуванню культурної пам’яті, критичного мислення та ідентичності [3, с. 102–119], а інтеграція цифрової спадщини в освіту розвиває навички інтерпретації історичного контексту [1, с. 342–347].

Вишитий виріб як речове джерело містить інформацію про матеріали, виробничі практики, локальні традиції, функції речі та її життєвий цикл. Крій, розташування орнаменту, техніка шва, колористика, сліди носіння й ремонту потребують окремої фіксації. Для Слобожанщини характерні рослинні та геометризовані орнаменти, лиштва, мережка, хрестик, напівхрестик і тамбурний шов; переважає червоний колір із додаванням

чорного, синього, жовтого, а на Харківщині – зеленого [4, с. 112–117]. Аналіз має враховувати функціональну єдність сорочки з іншими елементами традиційного вбрання Лісостепу та Степу [6, с. 106–114].

Джерельну базу становлять матеріали п’яти музейних осередків: Краєзнавчого музею селища Слобожанське, Валківського і Сахновщинського краєзнавчих музеїв, Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова та Берестинського краєзнавчого музею імені П. Д. Мартиновича. Матеріали останнього опубліковано також під попередньою назвою Красноградського музею [12]. Порівняння колекцій і цифрових можливостей подано в табл. 1.

Таблиця 1

Музейні колекції вишитих виробів Харківщини та напрями їх цифрового використання

Музей / матеріали	Цифрове й освітнє використання
Слобожанське: сорочки, рушники, хатній текстиль [7]	Цифровий паспорт; локальний контекст; порівняння орнаментів.
Валки: фонди без відкритих предметних описів [8]	Метадані; контрольований онлайн-каталог.
Сахновщина: тематична виставка про вишиванку [9]	Цифрова виставка; аналіз інтерпретації; навчальні екскурсії.
Харківський історичний музей: «Тканини», «Слобожанський код» [10; 11]	3D-моделі; схеми орнаментів; регіональне порівняння.
Берестин: колекція вишитих рушників [12]	Паспортизація; атлас технік і орнаментів; студентський кейс.

Пропонованою моделлю є цифровий паспорт одного з вишитих рушників Берестинського краєзнавчого музею. Він охоплює музейний шифр, матеріал, розміри, техніку, орнамент, колористику, стан і походження; загальний вигляд доповнюють макрознімками обох боків, країв, швів і пошкоджень із масштабом та еталоном кольору. Студенти порівнюють елементи з проєктом «Слобожанський код», але датування, локалізацію та функцію фіксують лише після звірення з інвентарним записом. Підсумком є кейс «Мікроісторія рушника»: опис, карта побутування, словник технік і коротка цифрова виставка.

Моделлю цифрового представлення є проєкт «Слобожанський код. Українська вишивка» на матеріалах Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова. Він об'єднує колекцію, 3D-моделі, схеми орнаментів і віртуальну виставку; на сайті зазначено оцифрування 500 предметів [10]. Проєкт не належить музею селища Слобожанське, але пропонує придатну для малих музеїв послідовність: предметний запис – інтерпретація – освітній сценарій.

Алгоритм дослідження поєднує фотозйомку загального вигляду й деталей із масштабом та еталоном кольору, опис матеріалу, техніки, розмірів, орнаменту, стану і достовірності атрибуції. Майстер-файли відокремлюють від публічних копій. В умовах війни не оприлюднюють місця зберігання евакуйованих предметів і маршрути їх переміщення; застосовують розмежування доступу, резервне копіювання та контроль цілісності. Цифрова копія не замінює оригіналу, тому дистанційні висновки уточнюють під час безпосередньої роботи з річчю.

В освітньому процесі студенти можуть укладати паспорт предмета, порівнювати орнаменти громад, визначати межі цифрової атрибуції та створювати мікроісторію речі. У студентській цифровій лабораторії музей контролює атрибуцію і доступ, а заклад освіти забезпечує методичну підтримку. Результатом стануть онлайн-добірки, цифрові маршрути та навчальні кейси.

Отже, колекції Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова, музеїв Слобожанського, Валок, Сахновщини та Берестина можуть утворити спільний цифровий освітньо-дослідницький ресурс. Його цінність визначають якість фіксації, повнота метаданих і розмежування факту та інтерпретації. В умовах війни така робота підтримує дослідження, зменшує потребу в доступі до вразливих оригіналів і зберігає локальну пам'ять Харківщини.

Література:

1. Бедріна Н. Інтеграція цифрової культурної спадщини в освітню практику: можливості та виклики. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку.* 2025. Вип. 50. С. 342–347. DOI: https://doi.org/10.35619/ucpmk.50.982.

2. Бірьова О. Історико-культурна спадщина України: цифрові технології збереження та популяризація в умовах воєнних дій. *Грані.* 2023. Т. 26, № 5. С. 90–94. DOI: https://doi.org/10.15421/1723106.

3. Бондарець О. Цифрові трансформації як одна із сучасних тенденцій розвитку українських музеїв. Наукові записки НаУКМА. *Історія і теорія культури.* 2026. Т. 9. С. 102–119. DOI: https://doi.org/10.18523/2617-8907.2026.9.102-119.

4. Денисюк О., Педан Т. Оздоблення жіночих сорочок Слобожанщини кінця XIX – початку XX століття. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2023. Вип. 62, т. 1. С. 112–117. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/62-1-15.

5. Добровольська В. В. Цифровізація культурної спадщини України в умовах воєнного стану. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2025. № 2. С. 22–29. DOI: https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2025.350074.

6. Косміна О. Ю. Традиційне вбрання українців. Т. 1: Лісостеп. Степ. Київ : Балтія-Друк, 2008. 160 с.

7. Чапаєвський краєзнавчий музей (нині – Краєзнавчий музей селища Слобожанське): етнографічна експозиція. Музеї Харківщини. URL: https://web.archive.org/web/20181116000908/https://museums.kh.ua/-chkm (дата звернення: 13.08.2026).

8. Комунальний заклад «Валківський краєзнавчий музей». Музейний фонд України. URL: https://museum.mincult.gov.ua/museums/komunalnyy-zaklad-valkivskyy-krayeznavchyy-muzey (дата звернення: 13.08.2026).

9. Вишиванка – це любов. Вишивати – оберігати, вірити, чекати. Відділ освіти, культури, молоді та спорту Сахновщинської селищної ради. 2023. URL: https://khsakhnov-ruo.gov.ua/vyshyvanka-tse-liubov-vyshyvaty-oberihaty-viryty-chekaty/ (дата звернення: 13.08.2026).

10. Слобожанський код. Українська вишивка : цифрова колекція та віртуальна виставка. URL: https://slobocode.art/ (дата звернення: 13.08.2026).

11. Тканини : колекція Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова. URL: https://museum.kh.ua/collections/tkanini.html (дата звернення: 13.08.2026).

12. Швець Н. В. Комунальний заклад «Красноградський краєзнавчий музей ім. П. Д. Мартиновича» Красноградської міської ради : путівник. Красноград, 2022. 59 с.